ROK VII MARZEC 1935 NR. 3

PRZESZŁOŚĆ

CZASOPISMO HISTORYCZNE DLA WSZYSTKICH

Wychodzi co miesiąc pod redakcją Piotra Żukowskiego

O grencszucie w Pęckowie.

Uwagi wstępne.

Podczas powstania wielkopolskiego w pierwszej połowie 1919 r. szerokie masy ludności polskiej brały nietylko czynny udział w walce zbrojnej, lecz doznawały także dużo krzywd ze strony rozbestwionego żołdactwa niemieckiego, t. zw. grencszucu. Oddziały dobrze opłacanego grencszucu składały się z rozmaitych szumowin dawnej armji i wskutek braku dyscypliny były plagą dla ludności cywilnej. Niżej przytoczone opowiadanie daje barwny obraz tej martyrologji ludu polskiego, tem bardziej, że jest szczere i wierne. Zapisałem je w r. 1932. w Pęckowie, pow. czarnkowski (dawniej wieleński), od 55-letniego mężczyzny (Teodora Fręsia). Ponieważ całe opowiadanie zapisane zostało w gwarze miejscowej, więc ten koloryt gwarowy w dużej mierze zachowuję. Do wybitniejszych znamion mowy Pęckowa i okolicy należy przedewszystkiem mazurzenie (wymowa safa, zaba, copka), co okolice te wyróżnia od reszty Wielkopolski: dalej wymowa: o jak ło (łe), y jak yj, u jak óu (oddaję przez ó), ó jak u, rz jak rż (rsz) itp.

Właściwe opowiadanie.

Grencszóc prszyjset kłozdyj dziń kilka razyj i z nami tó wojowoł i nos rabłowoł. Mi prszecie zabrali całe óbranie i całygło wieprsza, mioł trszyj cyntnoryj i rych bó zabityj i nasłoljałyj i mioł iź dło wyndzarki. Tegło mi zabrali całygło. Jo płonius kłesta na pińset złetych, bło óbranie takie nłewe, takie eleganckie.

Ros prszyjsło jych dwódziestó siudmi pu mnie, pło jednygło chopa, w nłocyj i z łuska mie wyćpiyli, nłogami kłopali i za wosyj ciómgali. Ta nałostatkó dali mi sie łoblyc i marsz na ólice. Tam prszyłozyli mi bruń dło gowyj: „Jetzt muss der Hund krepieren!“[1]) Ło ćwiorty ranło transpłortowali mnie na Droski Młyjn[2]). Tam prszysed zym płod mór. „Du verfluchter Krüppel“, wołali, „du musst hier krepie-

---

[1]) Teraz musi ten pies zdechnąć.

[2]) Drawski Młyn — stacja kolejowa.

ren'[1]. A jo mówió: „Krüppel für Deutschland"[2]. Tak jedyn grabrnó[3] za kolbe i chcioł mie zabić, ftym doskocó inny i mie łobrunió. Po drudze do Droska mie łobito kolbami i nłogami kłopano dło krwi. Jescy mom rane na brżóchó; bes sztyryj godzinyj lezoł zym bes przytómności. Płotym zaciómgnyli mie na drośki dworżec i tam nie wiym, jak dugło bółym. Z Droskiygło Młyjna transportłowali mie dło Krszyza[4]. Jak myj prszechłodziyli prszez młost nłotecki, tak tyn felfeber[5] muwió: „Die Stiefel passen ihm nicht; wenn wir zurückkehren, so muss der Hund schwimmen"[6]. Tak mnie dłognali do Krojcó[7] na komandature, dali mi stoć po włojskowymó tag dugło, os mimiecki łoficer prszyjset. Tedyj sie zapyjtoł: „Skónt tegło chopa mocie?" — „Myj gło w nłocyj z łuska wziynli, ze łyn nasych braci płozabijoł." Tło bółyj łostatnie dnyj, ze nie włolno bółо brać cywiló. Tag jym tyn łoficer płowiedzioł, ze byndóm za tło korani. Tak tyn łoficer mie wzión do protokółó i pytoł ło powut. Tak tyn felfeber Peczka zeznoł, ze jegło brata zym zamłordowoł, a jo mó prszecie tylkło bruń łodebroł. Bło to bółо tak:

F piyrse świynto Wielkanłocy zacynli Miymcyj rżucać granatyj ryncne. Ksióndz wychłodzió z nobłożyjnstwym, tótej (w Pęckowie) f kaplicyj. Zacółyj[8] sybyj pynkać. Zrłobió sie wrżask f kaplicyj; tag wyskłocółym łuknym[9] na podwurże i marsz na ólice. Tam wrżescoł jedyn z grencszócó: „Hände hoch!"[10]. A jo mó płowiedziołym: „Mensch, du bist ebenso Christ und hast auch Feiertrage!"[11]. A łyn cióngle dali: „Hände hoch!" Jo miołym tyn zamior dłu niegło dujńść. Os nareście sprawa sie skuńcóła: dłoskocółym dło karabina, lewóm rynkóm płot karabin, prawóm płot gordziel! Połozółym gu na ziymie. Tak jegło kłolega bierże granat ryncnyj i chce dłu mnie śwignóńć. Tak łotcióngnółym karabin i powiedziołym mó: „Jeżeli rzucisz, to padniesz trupem!" Po mały chwilce nadesłyj parlamenteryj płolskie, chtłurne mi bruń z rynki wziynłyj i łoddałyj spowrotym grencszucewi. Tag mie zość porwała, ze pofturnie bruń zym łodebroł i powiedziołym: „Wyj,

---

[1]) Ty przeklęty kaleko, ty musisz tu zdechnąć.

[2]) Kaleka za Niemcy.

[3]) Chwycił.

[4]) Węzeł kolejowy, dziś po stronie niemieckiej (Kreuz).

[5]) Sierżant.

[6]) Te buty mu nie pasują, jak będziemy wracali, to ten pies będzie musiał pływać.

[7]) Krzyża.

[8]) Zaczęły.

[9]) Oknem.

[10]) Ręce do góry!

[11]) Człowieku, jesteś również chrześcijaninem i masz także święta!

chłoleryj, dziś nieprszyjocielewi spowrotym bruń łeddawać, kiedyj łyn nos niscyj!“ Tak dłopiyro nadesło wiyncy lódzi i grencszucuf rozbrłojyli. Tak ty parlamenteryj dostali nacisk łod lódzi, abyj jich zabrać dło Miałyj. Tak tys mósieli ócynić, bło cywil tótejso kontrolowała. Lec płotym we wojsko ty parlamenteryj płowiedziałyj, ze to łyni zabrali grencszuca i jedyn złostoł siyrżantym za tło, a drógi kapralym, a trszeci starsym zołniyrżym.

Gdy to łopowiedziołym, prszyjset major mimiecki i zapytoł jych sie: „Skónt tegło chopa mocie?“ Łyni łotpłowiedzieli: „S Pynckowa, wyciónguyliśmy gó z łuska!“ Tak jym major łotpowiedzioł: „Przecies niywolno ludności cywilny napastować!“ Tedyj prszyjnius mi łoficer prszepóstke, ze miołym spłokojnie iść dło dumó bez Drosklo.

Z biydóm łoddalółym sie wom, tak tyn grencszóc, kturyj mie prowadzió dło Krszyza, za mnóm pyńdzió. Tak sie zrobióła gunitwa do ulicy Kościelny. Tam dech mi sie skuńcó. Mósiołym stoć, oz du mie prszyjśli. „Ty polsko świnio, dokónt idzies?“ Na tło płowiedzioł zym jym, ze spowrłotym do dumó. Tak łyni mi płowiedzieli, ze nie bez Droskło, tylko wzdłuz toru kolejowygo, bo pewnie chce być śpiegiym. A jo jym na tło płowiedzioł, ze nie za śpiega, tylkło sprawiedliwóm drugóm dło dum. Tak zacynli nady mnóm wymyślać i chcieli mie trópym połezyć, a jo jym płowiedzioł na tło: „Mozecie robić, co chcecie;mocie bróń, tło mnie zaszczelcie!“ A dali dogłorywali[1]) nady mnóm, os płokozołym jym prszepóstke, ze mom włołnóm druge bez Droskło. Tak felfeber Peczka dłoskocó i wydar mi z gorści prszepóstke. Tak tyn drógi płorwoł karabin i prszyłozó mi dło piersi: „Teraz, ty psie, z tobą się załatwimy!“ Miołym jescy sióle i karabin łotparzym. Płowiedziołym jym: „Pude jescy ros dło majora!“ Tak sie ódołym tóm ólicóm prłosto dło młostó. a łyni mi chcieli druge zapłobiyc, abyj mi sprszodó prszyjść i tam mie trópym połozyć. Ale staryj zomiyrsz próski mjoł wiyncy łolejó f dópie, jak tyn grencszóc f całym łobie. Zrłobiółym trszyj krłoki na prawło, cofnółym sie trszyj krłoki spowrłotym — a łyni pyńdzili innóm ólicóm. Tag jo drapoka dło mostó i jós mie nie bółe. Dostołym sie scęśliwie do Droska, gdzie mie w Droskó miyle prszyjynli w łoberżyj pana Grłota,gdzie bó połnyj lukal grencszócó. Tam ci fsyjscyj patrszeli na mnie, bło mnie dłobrże znali. Tedyj jym płowiedziołym: „Jak kłozdyj felfeber chce pracłować na swóm kape.[2]) tło Miymcyj niy młogóm istnieć!“ Tedyj ty łoficeryj pytajóm mnie sie, chto mie zabroł. Płowiedziołym jym: „Felfeber Peczka!“ Tak łyni płowiedzieli: „Łot paropka niyma wiyncy cło zundać.“ Tag myj sie roześli do duma. Łotskodowanio dło dziś dnia niy mom za tło.

[1]) dokazywali. [2]) Na własną rękę.

Przygoda z grencszucem w Chełście.

(Chełst, pow. czarnkowski, leży tuż przy granicy, nawet część wsi znajduje się po stronie niemieckiej. Przygodę tę opowiedział 73-letni Wawrzyn Jagiełka).

Łuni (t. j. Grenzschutz) prszyjachali na kuńcó łoziymnostygo rłokó. Jo sed zyni ze zunóm s płela, a łuni zacyni strszylać. Mósieli myj ze zunóm iś ło kilometer łopłodol, bło ni młogli myj jiść dło ty drugi, nom prszypodało ćwierć głodzinyj. Ij tyn kilometer jak myj śli, tło jescy nom kole jósó[1]) brżmiałyj ty kóle. Tło myj sztyrnoście dnyj lezeli chłorżyj, tag nos ty kóle wystrachowałyj. Jedyn głespłodorsz wywius kłopki gnojó ło pu kilometra łot fsi; a tam kłoledzyj jejych (t. j. Grenzschutzu) ze Starygo Kwiejcó nłecóm śli y pore strszołuf dali, a łyni (t. j. Grenzschutz z Chełstu) sie tag wystrochłowali y fsyscyj wyjszwermowali[2]). I łobocyli ty kupki gnłojó ło punłecyj y tło jym sie tag wydowało, jagby płolskie włejskło łobozym lezało. Teros muwiyli jedyn dło drógiygło: „Dali stajmyj, bło Płolocy jós tó sóm.“ Tag wiync wziyni cokie swoje narżyńdzia wojynne, tag zacyni bić, os te kóle pryskałyj na pilskóm (miejscowość Piłka) harynde dło folwarku pilskiygło. Y os nareście wyjachoł jejych łoficer kuniym y płowiado: „Ihr Schafsköpfe,[3]) wyj strszylocie dło kopkuf gnojó, a tłe Płoloki nie sóm, wyj łosłyj!“ Tag jych wyzwoł, ze na drógi dziń mieli 24 godzinyj aresztó za jych gupote. Y to łuni dali fsadzić w gazytyj y po całych Miymcach bó wielki śmiych, ze łuni do kopki gnłojó strszylali.

Adam Tomaszewski

Jak koronowano królów francuskich.

Monarchowie ubiegłych wieków byli, w myśl panujących wtedy poglądów, wybrańcami i pomazańcami Bożymi. Dlatego wprowadzenie na tron, koronacja i namaszczenie grały olbrzymią rolę i obejmowały szereg zawiłych ceremonij symbolicznych. W obecnym szkicu przeniesiemy się na chwilę do Reims, miejsca koronacji arcychrześciańskich królów Francji, gdzie obrzędy koronacyjne przetrwały bez zmian przez kilka wieków. Poniższy opis opiera się na sprawozdaniach i relacjach z koronacji Ludwika XVI.

Całość obrzędu dzielila się na trzy części: wstępną, kościelną i końcową. Część wstępna obejmowała powitanie u gra-

1) Uszu.

2) Rozsypali się w tyraljerkę.

3) Wy durnie.

nic miasta, uroczysty wjazd w złotej karecie, przemówienia, hołd itp. Rano, dość wcześnie ubierano króla w długą szatę ze srebrnej lamy i w trójrożny, czarny, aksamitny kapelusz, zdodny w białe strusie i czaple pióra. W tym stroju kładł się na łożu w pałacu arcybiskupa, gdzie mieszkał, i w otoczeniu dworu czekał dalszej ceremonji. W chwilę potem przed zamkniętemi drzwiami komnaty pojawiała się procesja: dwu prałatów, w otoczeniu kapituły katedralnej, chóru i muzyki, w towarzystwie wielkiego kantora i podkantora. Stanąwszy pod drzwiami, wielki kantor pukał w nie laską. I wywiązywał się nast. djalog: Wielki szambelan pytał przez drzwi: „Kogo żądacie?“ — odp. „Króla“. I jeszcze raz to samo. Za każdym razem szambelan odpowiadał: „Król śpi“. Po raz trzeci kantor oświadczał: „Żądamy N. (podawał imię), którego Bóg dał nam na króla“. Teraz otwierano drzwi, obaj prałaci podnosili króla i stawiali obok łoża. Był to wyraźny symbol: Kościół, przez swoich kapłanów podnosił przyszłego króla z niemocy i bezwładności, aby go namaścić i koronować. Skolei formował się pochód. Stu szwajcarów, muzykanci, heroldowie, kawalerowie orderu Ducha św., szambelanowie, szlachta i gwardja prrzyboczna; wszystko w barwnych i bogatych strojach. Za nimi król w towarzystwie biskupów i konstablów. Po przybyciu do katedry, gdzie oczekiwał arcybiskup, zaczynala się druga część uroczystości. Na tradycyjne wezwanie arcybiskupa: „Ugnij się dumny Sigambrze!“ — padał król na twarz i odbierał błogosławieństwo. Potem namaszczano mu kolejno czoło, piersi, plecy, ramiona, łokcie i palce rąk i ubierano w tunikę, dalmatykę i płaszcz aksamitny, gronostajowy, zdobny w złote lilje. Wreszcie arcybiskup zbliżał do głowy króla starą koronę Karola Wielkiego, którą podtrzymywało przez chwilę 12 parów Francji. Potem wkładano mu na głowę lekką koronę, w lewą dłoń podawano miecz Karola W. a w prawą berło, przypinano złote ostrogi i wręczano złoty pierścień. Dopiero po tych wszystkich, długotrwałych i męczących aktach, mógł król siąść na podwyższonym tronie. Tron nie miał oparcia; to symbol samodzielności i siły nowego pomazańca. W tej chwili rozpoczynała się muzyka, fanfary i okrzyki „Niech żyje!“ Ceremonja kończyła się uroczystem nabożeństwem.

Trzecia i ostania część miała w programie włożenie rąk na kilka tysięcy skrofulików, co wedle odwiecznej tradycji uzdrawiało ich, następnie pochód przez miasto, bankiety, posiedzenie kapituły orderu Ducha św., przyjmowanie hołdów i t. p.

Dopiero po kilku dniach mógł nowy władca odpocząć i powrócić do Paryża lub Wersalu.

T. Nożyński

Dr. Frycz

O nauczaniu historji

przy pomocy utworów literatury pięknej

(Dokończenie)

Rozważając szczegóły relacji gońca, nie przytoczone tutaj ze względu na szczupłość miejsca, a zgodne z wiadomościami, podawanemi w podręcznikach do historji, zastanowiliśmy się: 1° Nad rozmiarami klęski, jakiej doznali Persowie: strata wszystkich najprzedniejszych wodzów, którzy polegli; zniszczenie floty, wysieczenie armji na lądzie, wymarcie niedobitków, wycieńczonych głodem i pragnieniem, zatonięcie mnóstwa statków wskutek nagłych roztopów 2° Wniknęliśmy w strategiczne, fizyczne duchowe przyczyny tej tak okropnej klęski: nieprzezorność i pycha młodego króla; podstęp, jakiego użyli Grecy; warunki miejsca, które sprzyjały ruchom ich okrętów zapał i męstwo bojowe obrońców Hellady, ożywionych uczuciami miłości ojczyzny i wolności, a zupełny brak tych uczuć w najeźdźcach, pędzonych naprzód tylko bezwzględną wolą despoty.

W związku z rozpatrzonym tekstem nasunęły się tym razem pytania, czy uczenicom znane są nazwy miejscowości, które w naszych dziejach mają podobne i równie wielkie znaczenie, jak te, jakie Salamina miała dla Greków, — oraz, przeciwnie, takie i o takiej dla nas fatalnej roli dziejowej, jaką taż Salamina zaciążyła na losie Persów. — W starszych klasach i przy posiadanej już przez młodzież ogólnej znajomości dziejów takie zagadnienia porównawcze mogą stanowić interesujące i wielce pożyteczne tematy do samodzielnych wypracowań i specjalnych referatów.

Następnie przeczytałem dziewczątkom wiersze, w których chór przedstawia skutki, jakie bezmierna klęska spowodowała wewnątrz państwa perskiego, mianowicie: wyludnienie prawie całkowity ubytek najdzielniejszych ludzi, osłabnięcie władzy monarszej; rozstrój w stosunkach społecznych, rozluźnienie obyczajów, norm prawnych, zobowiązań politycznych, i t. p.:

Chór: „W objęciach trwogi
Śloz i zalane
Jęczą szeregi wdów.
Miękkie ich ręce pieszczone
Niewieścią targają zasłonę!
Małżeńskie runęły gody
I pierś się utulić nie może,
Tonąca w zdroju łez!
I oto Azja wyludniona
Jęki wyrzuca z łona:
Kserkses mnie zwiódł!
O jej!
W lekkomyślności swej
Kserkses wytracił mój lud!
O jej!
Kserkses na zgubne odmęty
Pchnął drogocenne okręty!

W porażce tej
Sam król iońskiej ledwie uszedł ręki
I dziś, jak z wieści tych wiem.
Śród trackich błądzi ziem,
Syt męki!

Dom płacze swojej podpory —
Pan jego precz poszedł stąd,
Bez pana wali się gmach!
Ojciec zatacza się w proch,
Żal mu za synem, jak żal!
  Och! Och!
Ból starce rozjada,
Wieści zabójcze przyniosła im dal!

Nikt się w a'yjskiej już ziemi
Nie rządzi prawy perskiemi.
Nikt ci, o biedny bogaczu,
Winnego nie płaci haraczu.
Nikt nie gnie przed tobą kolana,
Królewska potęga zdeptana!
Języka już ludzie mnodzy
Nie myślą trzymać na wodzy,
Bo kto raz rzucił już pęta,
O słowa swobodzie pamięta!
Na wyspie Ajasa skrwawionej
Persyjskiej nam szukać korony!

Rozważanie ogromu klęski, poniesionej przez Kserksesa, nasuwało wielorakie analogje ze skutkami i następstwami porażki, jakiej doznały w wojnie światowej Niemcy, Austrjo-Węgry i Rosja, co mogłoby stanowić ciekawy temat specjalnego referatu na wyższym stopniu nauczania i dla młodzieży już „przedmaturowej".

Następnie przeczytałem uczenicom te wiersze, w których poeta przedstawia, jak sam król zachowuje się po klęsce, która spadła na Persów, przytłaczając swoim ogromem i jego monarszą osobę:

Chór: „Ziemia jęczy, żal się niesie
Po rozłogach, pełnych bólu:
O Kserksesie! O Kserksesie!
Młodzieżąś napełnił groby!
Albowiem wojsko olbrzymie,
Kwitnący lud,
Zastępy, łuki dzierżące,
W ponure zeszły komnaty
Do Hadu!
Bez śladu
Padły tysiące! tysiące!
Aj! aj! aj! aj!
O raty, przeraty!
Strasznie, straszliwie
Zniszczał bogaty
Nasz kraj!

Kserkses: O biada!
Co za nieszczęsna na mnie dola spada!
Azali sił mi dosyć pozostało,
Aby to znieść?
Na te sędziwe patrząc namiestniki,
Uczuwam jak się rozsprzęga
Me ciało!
Zdeptana cześć!
Zniszczona wszelka potęga!
Jęczcie i płaczcie, aż wam serce skona
Śród rozdartego łona!

Chór: Grozo, groźniejsza nad grozy!
Azali kiedy na świat
Grom bardziej gromki padł!

Kserkses: Żarom mej skargi skarg swych podaj żar!
Wyj ze mną, lej gorzkie słozy!
O tłucz-że, tłucz się w piersi! Ze mną i dla mnie się łam!
Żalem mizyjskim się rozżal! Pierś z szatnych obdzie-
[raj przędz!

Chór: O nędzo nędz!

Kserkses: Na brodzie siwy targaj sobie włos!
Żalem się krwaw!
Mocnemi się wal rękoma, pierść z szatnych obdzie-
[raj przędz!
Rwij sobie włosy, wojsk opłakuj cios!
W łzach oczy pław!
Gromom mej skargi skarg swych podaj grom!

Chór: O jej! o jej!

Kserkses: Z jękami wejdź w mój dom.

Rozpatrując treść tych wierszy, przytoczonych w porządku nieco zmienionym, wymysł poety co do samej sytuacji oraz poetycką szatę ajschylosowego języka oddzieliłem od tego stanu psychicznego, w jakim mógł znajdować się Kserkses. Poczem przyjęliśmy jako rzecz możliwą wpadnięcie młodego króla w rozpacz i niepohamowane objawianie jej według obyczaju ludów wschodnich o temperamencie gorącym.

W związku z zachowaniem się Kserksesa wypadło zastanowić się także nad właściwościami jego charakteru, które zdaniem poety, wyrażonem przez usta rodziców młodego monarchy, zawiniły w tej okropnej klęsce: młodzieńcza popędliwość i pycha „mniemająca zwalczyć wszystkie bogi" uczyniły jego przedsięwzięcie tak fatalnie nierozważnem, a pchnęła go do tej olbrzymiej wyprawy podbojowej — według słów, włożonych w usta Atossy — fałszywa ambicja, podszczuwana przez dworaków, stawiających młodemu monarsze wciąż przed oczy skarby zdobyte przez zmarłego króla, i jego czyny wojenne, dzięki którym wzbogacił on państwo, rozszerzył jego granice i zjednał mu nowych sprzymierzeńców.

W końcu, takoż ze względów psychologicznych, wypadło uwzględnić w „Persach" Ajschylosowych jeszcze i te miejsca, w których objawia się postawa psychiczna królowej-matki wobec tej katastrofy, jaka pogrążyła w niewoli cały naród perski.

Najpierw, gdy goniec przyniósł wieść fatalną, Atossa niemieje, oszołomiona jak gromem, tem przerażającem nieszczęściem. Następnie, gdy ochłonęła i oprzytomniała po doznanym wstrząsie, przyjmuje zaraz postawę duchową spokojną bo zbożną, i uświadamia wszystkim, jakiem powinno być zachowanie się właściwe: „A przecież człek śmiertelny" — powiada królowa — „musi znosić dolę, zesłaną mu przez bogów". Poczem, z odwagą wywiaduje się od gońca o całą prawdę co do ogromu klęski, a gdy słyszy z ust jego wieść niezawodną, że Kserkses „żyw jest i że ogląda blask słońca" wyraża swą bezmierną radość, dając folgę uczuciom najsilniejszym i najgłębszym, bo uczuciom matczynym:

„O jakiemż ty mnie światłem radości bez końca
Napełniasz! Po ćmie nocy jaki blask jarzęcy!“

Jako władczyni, wypytuje ona gońca dokładnie o liczbę okrętów helleńskich, o przebieg całej walki, o to, jaką śmiercią poginęli Persowie, — i co się stało z okrętami, które ocalały.

Jako przedstawicielka narodu idzie spełnić wolę ludu, mianowicie, błagać kornie bóstw, a zmarłym ofiarować dary błagalne.

W końcu biorą w niej górę znowu uczucia matki, gdy się dowiaduje, iż syn jej wraca w postaci nędzarza:

Atossa: „Ach! jakież to nieszczęście strącasz na mnie, boże!
Najbardziej przecież tem się i dręczę i trwożę,
Iż strzępy okrywają biedne dziecko moje.
Z pałacu wziąwszy z sobą najprzedniejsze stroje,
Spróbuję iść naprzeciw — pójdę jaknajprędzej:
Nie godzi się opuszczać blizkich, gdy są w nędzy.“

Po skończeniu lektury zapytałem dziewczątka, kim która z nich chciałaby być. Odrazu zawołały jedna przez drugą: „Ja przewodnikiem chóru!“ a „ja — gońcem!“, a „ja — widmem Dariusza“, a „ja — Kserksesem!“, a „ja — Atossą!“ Wmig role zostały rozchwytane i każda amatorka na swoją pragnęła ją odegrać. Uczenica, która chciała być Atossą, najmłodsza a przytem najzdolniejsza i najpilniejsza ze wszystkich, i nad wiek poważna, ta, wówczas dziesięcioletnia dziewczynka, dzisiaj jest już studentką medycyny na drugim roku, zdaje egzaminy celująco, i otrzymała już nagrodę uniwersytecką za wykonaną pracę naukową. — Przy naszem spotkaniu się i w rozmowie wraca nieraz wspomnienie Atossy i tak ją też czasem nazywamy, ja, b. nauczyciel i matka tej panienki o głębokiem spojrzeniu i wyrazie twarzy zadumanym.

Jak pokierowały się w życiu inne uczenice i czy pozostało w nich co z owej lekcji, i czy objawione wtedy nachylenia psychiczne ku wymienionym rolom znalazły później jakiś wyraz w ich postawie życiowej, o tem nic mi nie wiadomo, a wtedy źródła tych nachyleń indywidualnych nie zbadałem. W każdym razie, dzięki utworowi potężnego tragika greckiego oraz wspaniałemu przekładowi współgenjalnego poety polskiego, wielkie zdarzenie dziejowe, ogromnie dalekie co do czasu i obce właściwym zainteresowaniom dziewczątek, stało się dla nich jakby teraźniejszem i przez nie przeżywanem. Wszystkie główne pozycje myślowe, jakie składają się na całokształt historycznego zdarzenia, zostały przytem dostatecznie wyjaśnione według następującej dyspozycji: I s t o t a samego faktu: wielka wyprawa wojenna, przedsięwzięta przez ogromną monarchję perską celem podboju bez porównania mniejszej i słabszej liczebnie Grecji, która stanęła w postawie bohaterskiej samo-obrony. 2 P r z y c z y n y i p o w o d y tego zdarzenia. 3. P r z e b i e g wojny. 4. S k u t k i bezpośrednie i dalsze n a s t ę p s t w a. 5. O s o b y, które jako sprawcy i kierownicy, odegrały główne role w tej wojnie. 6. Rozmaite p o s t a w y p s y c h i c z n e wobec klęski i zwycięstwa, ze szczególnem uwzględnieniem postawy religijnej, jaką przez usta swoich osób wyraził tragik helleński.

Kościec faktów historycznych został w końcu lekcji wyraźnie w świadomości uczenic oddzielony od tej poetyckiej szaty, w jaką oblekł go twórca grecki. Poetyckie zmyślenie i fabuła Ajschylosowej tragedji nie skaziły tego,

co powinno w umysłach stanowić wiedzę historyczną, a przyczyniły się tylko do uczynienia jej żywą.

Gdy później wypadło mi uczyć historji w seminarjum, lekcję, w której miałem zaznajomić uczniów z geograficznemi właściwościami starożytnej Grecji, zaczynałem od przeczytania następującego opisu, wziętego z powieści poetyckiej Byrona „Giaur" w przekładzie Mickiewicza:

„Wyspy szczęśliwe, w każdej porze roku
Zarówno miłe i sercu i oku!
Gdy was przechodzień z gór Kolonny wita,
Wraz nagły urok źrenice mu chwyta
I myśl pogrąża w dumy tajemnicze.
Tu szklane morza cichego oblicze,
Na falach drobnych, jak uśmiechu dołki,
Gór okolicznych odbija wierzchołki
Strzegące brzegów, z któremi łagodnie
Zdają się igrać rajskie wody wschodnie.
Jeśli się wietrzyk chwilowy prześlizgnie
I złamie szyby na modrej płaszczyźnie
I kwiecie z brzegu przyniesione miota,
Jakaż w tym wietrze wonia i pieszczota!
Tam na skał wierzchu, u ścieku poników,
Błyszczy się róża, sułtanka słowików.
Jej brzmią pochwały kochankowie leśni,
Ona rumieńcem dziękuje za pieśni;
Śliczna i skromna królowa ogrodów,
Nie tknięta wichrem, nie zwiędła od chłodów.
Nie znając naszych zim niebezpieczeństwa,
Kwitnie świeżością wiecznego panieństwa.
Balsamy, których niebo jej udziela,
W wonnych kadzidłach ku niebu odstrzela;
Niebo wzajemnie codzień jej użycza
Świetnych kolorów swojego oblicza.
Tam w polu tyla jest kwiecia dla wianków,
Tam w lasach tyle cienia dla kochanków,
Tam groty dla nich ciosano umyślnie!...

Kraj ten natura obrała
Na ogród bogów i hojnie nań zlała
Tyle bogactwa, piękności tak wiele,
Jakby we własnem zakochana dziele...

Ojczyzno mężów nieśmiertelnej chwały!
Każda dolina, każdy wierzch twej skały,
Jakże pamiętne! Bo każde z nich było
Kolebką swobód lub sławy mogiłą!
Arko potęgi! Dziś, czyliż tak mało,
Czyż tylko tyle po tobie zostało?"

Podczas słuchania tego poetyckiego opisu w świadomości uczniów czy uczenic wyłania się ze ściennej mapy krajobraz boskiej Hellady. A łatwe i chętne wyuczenie się wierszy przez młodzież w tym wieku, zwłaszcza przez dziewczęta, to właściwe w tym wieku nachylenie ku poezji, sprawiało, iż recytowany nieraz potem wiersz Byrona był stałą podstawą skojarzeniową dla wyobrażenia Grecji na mapie i dla nabywania później historycznych wiadomości o Grekach starożytnych „owych mężach nieśmiertelnej chwały" na polu narodowego bohaterstwa, na polu twórczości artystycznej i twórczości naukowej, oraz na polu kształtowania wolnego człowieka podług ideału piękna i dobra.

Jak pożytecznem jest w nauczaniu historji posługiwanie się utworami literatury pięknej, dowód tego wybitny dał mi pewien uczeń z III-go Kursu w Państwowem seminarjum nauczycielskiem męskiem w Poznaniu. Ten siedemnastolatek, dosyć zdolny i usposobienia żywego, do nauki szkolnej pociągu jakoś nie czuł a historji szczególnie nie lubił. Gdy objąłem lekcje tego przedmiotu na tym kursie, podzieliłem cały materjał na szereg tematów, które dałem uczniom przeważnie do wyboru. Owemu zaś uczniowi poleciłem jako rzecz, szczególnie interesującą, porównanie Maryi Stuart w utworze Słowackiego z Maryą Stuart w tragedji Szyllera, a następnie zestawienie tych wyników z wiadomościami, jakie o postaci i o roli tej królowej znajdzie w używanych podręcznikach. To zadanie przypadło owemu uczniowi do smaku, trafiając w budzące się coraz silniej interesowanie się kobietami i teatrem, zwykłe w takim wieku, więc nietylko, że opracował temat pilnie i starannie, aleodląd nabrał takiego pociągu do historji, że stał się najpochopniejszym do czytania różnych monografij historycznych i wygłaszania referatów na podstawie źródeł, jakie sam zaczął sobie wyszukiwać. A gdy po kilku latach spotkałem go już jako nauczyciela, ustalonego na posadzie po odbyciu służby w wojsku, i zapytałem go jak teraz u niego miewa się historja, powiedział, iż zajmuje nią się stale i że owa zmiana, sprawiona w nim wtedy przez lekturę utworów o Marji Stuart, trwa już niezmiennie nadal.

Z pośród wielu tekstów poetyckich, jakiemi posługiwałem się na lekcjach bądź bezpośrednio bądź pośrednio, przytoczę jeszcze tylko trzy następujące:

Lekcję o Joannie Darc na II-im kursie w seminarjach, przeprowadzałem przy pomocy odpowiednich wyjątków z „Dziewicy Orleańskiej" Szyllera w przekładzie polskim, wydanym w Bibljotece Powszechnej. Odczytywałem a następnie rozpatrywałem scenę dziesiątą, w której Joanna — zgodnie z tem, co mówią o niej dzieje — przychodzi do obozu króla pod Chinon i tam jasnowidzeniem swojem wprawia wszystkich w największe zdumienie.

Król: Skąd mię znasz? pierwszy raz widzisz twarz moją.

Joanna: „Widziałam Ciebie, gdy cię nikt, prócz Boga,
Nie widział więcej. — Pomnisz, przeszłej nocy,
Gdy wiatr trząsł domem, a rozpacz i trwoga
Walczyła w tobie z nadzieją pomocy:
Upadłeś krzyżem, i w pokorze ducha
Błagałeś Boga — a łez twych strumienie
Zlały podłogę. — Każ, niech nikt nie słucha,
A treść Ci twojej modlitwy wymienię."

Osobistość Joanny; jej powołanie wewnętrzne, zbudzone przez klęski wojenne, spadające na króla i naród; jej wystąpienie na widownię zdarzeń dziejowych i rola, jaką odegrała ta napół legendarna bohaterka Francji — wszystko to zostało znowu przez uczniów częściowo przeżyte na podstawie utworu Szyllera a przez nauczyciela przerobione krytycznie. Nasuwały się przytem pytania i zagadnienia porównawcze, co się tyczy bohaterek i bojowej roli niewiast w innych krajach i czasach, zwłaszcza u nas.

Lekcję o Henryku VIII., jako sprawcy oderwania kościoła w Anglji, z powodu nieotrzymania od papieża rozwodu z Katarzyną Arragońską, tę lekcję na kursie III. zaczynałem, po krótkim wstępie, przeczytaniem uczenicom sceny IV. z aktu II. dramatu Szekspira „Król Henryk VIII.", w przekładzie polskim L. Ulricha. I znowuż zdarzenie historyczne, pod względem czasu i miejsca dalekie, stało się jakby bezpośredniem, gdy w wyobraźni znaleźliśmy się, jakby niewidzialni świadkowie, na sali, gdzie przy odgłosie trąb, zaczynała się rozprawa sądowa pod przewodnictwem wrzechwładnego kardynała Wolseya.

Wolsey: . . . Przystąpmy do sprawy.

Sekretarz: Ogłoś by Henryk ósmy, król angielski,
Przed trybunałem stanął osobiście.

Woźny: Henryku ósmy, królu angielski, stań przed trybunałem!

Król Henryk: Jestem.

Sekretarz: Niech Katarzyna, królowa angielska,
Przed trybunałem stanie osobiście.

Woźny: Katarzyno, królowo angielska, stań przed trybunałem!

(Królowa nie odpowiada; wstaje, przechodzi scenę, a klękając przed królem, mówi:)

Katarzyna: O sprawiedliwość upraszam Cię, Królu,
I o twą litość. Jestem cudzoziemką,
Biedną niewiastą wśród obcych zrodzoną;
Na sprawiedliwych zbywa mi tu sędziach,
Sądzić mnie chętnych z równą przychylnością.
Ach, Panie! W czemże mogłam cię obrazić?
Jakie ci gniewu mogłam dać powody
Abyś twą łaskę odemnie odwrócił,
Od twej osoby odepchnąć zamierzył?

Ta scena, z której tutaj tylko fragment podaję, była szczególnie interesującą dla dziewcząt i przykuwała ich uwagę.

Prawdziwe i pozorne, dynastyczne i religijne pobudki starań rozwodowych ze strony Henryka VIII., jakoteż rzeczywiste i pozorne, polityczne i kanoniczne powody sprzeciwu ze strony papieża, geneza i przebieg tej monarszej sprawy, zakończonej dla kościoła i dla narodu angielskiego katastrofą religijną, rola i osobistość potężnego kardynała Wolsey'a — wogóle całość tego dziejowego zdarzenia została przerobiona w związku z lekturą wybranych scen dramatu Szekspira, przyczem fakty, ustalone przez dziejopisów i podawane przez podręczniki, oddzieliliśmy od tej słownej szaty i scenicznej formy, w jaką poetyckie zmyślenie przyoblekło historyczną prawdę.

Lekcję o Karolu XII. ożywiałem lekturą wyjątków z poematu Byrona pt. „Mazepa“ w przekładzie Franciszka D. Morawskiego, wydanym w Bibljotece Narodowej Nr. 34, Serja II.

Do wywołania w świadomości uczniów odczucia tej przełomowej dla Karola XII. klęski, jaką stało się dlań katastrofalne w swych rozmiarach przegranie bitwy pod Połtawą, posługiwałem się następującym opisem, stworzonym przez mocarza poezji angielskiej a oddanym dość udatnie przez polskiego tłumacza:

„Minął był właśnie straszny dzień Połtawy,
Gdzie od mocarza Szwedów szczęście zbiegło
I już do krwawej niezdolne rozprawy
Szerokim mordem całe wojsko legło,
Chwała, potęga i laury wojenne,
Czczone przez ludzi i jak ludzie zmienne,
Przeszły na cara zwycięskiego stronę.
I mury Moskwy znowu ocalone
Aż do dnia, roku krwawszego wspomnienia,
Gdzie większej mocy, wyższego imienia,
Z całem swem wojskiem i sławą zwycięską
Sroższy wróg nagle cięższą runął klęską,
Cięższym upadkiem i większym ogromem.
Zgubą dla siebie a dla wszystkich gromem.“

Do uwydatnienia, zwłaszcza w umysłach chłopców, tej osobliwie żołnierskiej, twardej i mocnej natury, jaką odznaczał się Karol XII. służnł mi tekst następujący:

Taka kość padła w grze tej dla Karola,
Musiał uciekać przez wody, przez pola,
I dniem i nocą, mimo ciężkiej rany,
Swoją i swego ludu krwią oblany.
Tysiące padły w ucieczki obronie,
Nikt przecież nie śmiał w jego sarkać gronie.
W tej strasznej chwili dumy poniżenia,
Gdzie prawda ozwać może się bez drżenia.
Koń pod nim poległ . . . Gieta pędzi, zsiada
Daje mu swego, i sam trupem pada.
Koń ten pod królem kilka mil przesunął,
Lecz i ten wreszcie z przesilenia runął,
A Karol w lasach, słoniących ogniska,
Co zdala z wrogów tlały koczowiska,
Wpośród snujące się podjazdów roje
Musiał na ziemi złożyć członki swoje.
O takież łoże, takie wieńce chwały,
Dwa mężne ludy tyle krwi przelały!
Leżał wśród puszczy głową o dąb wspartą,
Z gasnącem życiem i duszą rozdartą;
Rany mu skrzepły, a znękane ciało
Zimnem mu nocy i bólem stężało.

Wrzący po żyłach ogień gorączkowy
Spędzał mu z oczu nawet sen chwilowy;
Przecież pomimo wszystkie klęski, ciosy,
Król po królewsku swoje znosił losy.
I choć pod gromem tak strasznej niedoli,
Wszystkie boleści pobił mocą woli,
Do tak niemego zmusił je poddaństwa,
Jak niegdyś mieczem swym podbite państwa.

W dusze młodzieńcze wrażały się głęboko te zdania, suggerujące prawdziwie dostojną i godną postawę życiową. „Król po królewsku znosił swoje losy — wszystkie boleści pobił mocą woli.“

W związku z lekturą wybranych fragmentów poematu nasuwały się, przypomnienia innych bitew, które miały podobnie ważne znaczenie dziejowe, przechylając szale narodowych i monarszych losów. A to retrospektywne uprzytomnienie sobie poznanych już faktów, pobudzało do geograficznego i chronologicznego zestawienia najdonioślejszych zdarzeń wojennych. — Zobrazowane przez poetę zachowanie się Karola XII. nastręczało charakterologiczne porównania co się tyczy mocy duszy, objawianej przez prawdziwie wielkich ludzi zarówno na szczycie powodzenia jak i w otchłani niedoli.

Mniemam, że powyższe przykłady, podane tutaj tylko w skróceniu ze względu na szczupłość miejsca i ramy artykułu, wystarczą do zorjentowania czytelników, będących nauczycielami, dlaczego i jak — według mojego doświadczenia — należy używać tekstów belletrystycznych przy nauczaniu historji. Nauczanie psychologiczne każe brać pod uwagę właściwości psychiki młodocianej pod względem funkcyj i nachyleń psychicznych w tym wieku: więc przez pośrednictwo utworu literatury pięknej można, jak już zaznaczyłem we wstępie, najlepiej osiągnąć wszystkie cele dydaktyczno-wychowawcze: żywe zaciekawienie ucznia, pojęciowe ogarnięcie istoty rzeczy, krytyczne rozróżnianie prawdy, o którą tak trudno, od zmyślenia, o które tak łatwo; i wreszcie uczuciowo-woluntalne przejęcie się historyczną postacią, która ma być dla młodzieży pochodnią i drogowskazem.

Ponieważ sam nie uczę już w szkołach średnich, więc temu, kto chciałby opracować belletrystyczne wypisy do nauczania historji, z przyjemnością oddam do swobodnego zużytkowania materjał, jaki dawniej zebrałem, wraz ze spisem tych utworów, z których zamierzałem wybrać odpowiednie teksty. — Zresztą może w następnym numerze „Przeszłości“ podam stosownie sporządzony ich wykaz. — Na wszelki wypadek, gdyby znalazł się ktoś, kto chciałby zwrócić się do mnie w tej sprawie, komunikuję tutaj swój adres:

Dr. Stefan Frycz.

Poznań, Wierzbięcice 58 m. 8.

Kartka z historji rządów rosyjskich w Wilnie.

W wyzwolonem Wilnie tylko starsi ludzie pamiętają haniebne i okrutne praktyki uczniów i naśladowców Murawjewa. Nawet za najłagodniejszych i leniwych władza kompromitowała się brakiem kultury, łapownictwem, śmieszną naiwnością. Generał Gubernator Baranow, podobno Niemiec, należał do tych licznych rosyjskich dostojników, którzy podpisywali stosy zarządzeń, nie czytając, nie znając ich treści (Russkaja Starina, 1914, czerw. 581). Jako były dworak, często wyjeżdżał do Petersburga, nudząc się nad Wilją.

W r. 1868 zastąpił go Potapow, który wnet wznowił zakaz używania polskiego języka w urzędach, klubach i zebraniach. Był naiwnie pobożny. Cerkiew pałacową napełniali urzędnicy, udający pobożnisiów. Po śmierci żony, Katarzyny, zamówił trzy obrazy tej świętej, zmuszając malarzy do nadania im twarzy swej żony.. Te dziwne ikony oddał do trzech cerkwi. Pomimo to popi i urzędnicy nie lubili go, pisali anonimowe listy z pogróżkami i przekleństwami za rzekomą ustępliwość względem Polaków. Zwłaszcza miał być ustępliwym na błagania pań polskich. Prawosławni szaleli w swej nienawiści i ośmieszali się zakładając towarzystwa popierania prawosławia, które umierały na uwiąd. Oficerstwo urządzało tak kosztowne hulanki w dniu uroczystości pułkowych, że Potapow nakazywał umiarkowanie, by ratować familijnych przed zadłużeniem się. Nie słuchano go. Lekkomyślność Rosjan była zdumiewająca. Podczas cholery w rodzinie książęcej częstowano gości poziomkami. Młody oficer gwardji, mając słaby żołądek, nie tknął przysmaku. Cztery śliczne księżniczki, córki gospodarzy, jęły pokpiwać z tchórza. Młodzieniec uległ, zjadł parę łyżek, nazajutrz dostał ataku, następnego dnia zmarł.

Urzędnicy byli przeważnie takimi chamami, że Potapow w obawie przed niesłychaną kompromitacją, sprowadził ze stolicy młodych paniczyków z najlepszych rodzin (prawowiedow). Dobrze wychowani, zawzięci tancerze, przedstawiciele złotej młodzieży spędzali całe noce w klubie, nie przygotowując należycie spraw w sądach i urzędach, od czego nieraz zależał los ludzi. Do Wilna z całej Rosji zjeżdzali się ziemianie i b. urzędnicy proponując swe usługi w zarządzie krajem bez wynagrodzenia, za tytuły i ordery. Takich okazów było koło setki. Jeden z nich dumny był z tego, że służył w pułku kawalerji, który słynął na całą Rosję z luksusowych uczt i hulanek. Intendentura okradała wojsko. W pewnej dywizji zerwano z Żydami i zabijano na miejscu kupowane bydło, lecz

odsyłano 16 kilo najlepszego mięsa generałowi, a 8 kilo naczelnikowi sztabu. Wskutek tego zupy żołnierskie były b. cienkie. Lekarze, mający świadczyć o wartości pożywienia, byli w głupiej sytuacji.

W teatrze rosyjskim wystawiono sztukę Stołypinych. W niej były wiersze: „Ani Białoruś ani Litwa nigdy nie będą Polską".

P. Żukowski

Zapytania i odpowiedzi.

ILE NIEMCY ZAPŁACILI TYTUŁEM ODSZKODOWAŃ?

W r. 1932 cyfra ta wynosiła 20 miljardów mk. (46 mrd. zł) — od końca wojny. Na ten cel szło rocznie 10 proc. budżetu Rzeszy. Całą tę sumę pokrywały sobie długoterminowemi inwestycjami zagranicy u siebie, z czego przypadało 60 proc. na Stany Zjedn., a 25 na Anglję. Prowadziły świadomie gospodarkę rozrzutną. W r. 1913 wydatki publiczne państw i samorządów niem. wynosiły 7,2 mlrd. mrk., w r. 1930 cyfra ta wzrosła do 22 mlrd. Jeden tylko budżet ubezpieczeń społ. wzrósł z 1,4 na 7,2 mlrd. mrk.

Z LITERATURY NAUKOWEJ.

M. Gumowski w 2 zesz. Nr. 10 pozn. „Roczników Histor" analizuje denary Bol. Chrobrego, bite w Czechach. Było ich około 10 odmian, wykonanych przez minc rzy Żydów. Kronikarz Kosmas praski z końca 10 w. zaznacza, że na przedmieściu mieszkali Żydzi, obfitujący w złoto i srebro, najruchliwsi kupcy, najbogatsi mincerze. Czechy posiadały cztery mennice, doskonale prowadzone i stale reagujące na zmiany władców emisją nowych monet z ich imieniem lub podobizną. Ciekawe są tu bardzo silne wpływy sztuki monetarnej anglosaskiej. Denary naszego króla bite były w Pradze właśnie z portretem w stylu monet Etelreda Anglosaskigo. Mincarze umieszczali na nich swe imiona literami tak dużemi jak w imieniu władcy. Na 110 denarach angielskich owych czasów wykryto aż 88 imion mincarzy.

W r. 1002 Bolesław III Rudy zmuszony został przez rewolucję do ucieczki z kraju i udał się z prośbą o pomoc do Chrobrego. Ten poparł jednak Władywoja, okropnego pijaka, który wkrótce umarł. Drugim władcą z ramienia Chrobrego był Prowina, a dopiero trzecim B. Rudy, osadzony na tronie wbrew woli ludności przez wojsko polskie. Rudy po kilku miesiącach urządził krwawą rzeź wrogów swoich Werszowców, złamał przeto ugodę, którą wobec Chrobrego zaprzysiągł. Potraktowano go też jako krnąbrnego wassala: zawezwał go Chrobry do siebie, ujął i kazał oślepić, a potem wtrącił do więzienia. Potem ponownie wyprawił się do Pragi i rządził 18 miesięcy, chociaż nawet przedmieście Wyszehrad nie poddało się i w imieniu Przemyślidów broniło się 18 miesięcy przed siłą polską. Wówczas właśnie bite były denary z popiersiem Chrobrego z djademem. Król musiał w r. 1004 wracać do Polski, oddając władzę swym namiestnikom-sufraganom, których było 5, między nimi brat św. Wojciecha Sobiesław Sławnikowicz, który zginął na moście praskim, osłaniając odwrót wojsk polskich i atak ludności, która powstała pod wodzą ks. Jaromira.